

YANGI SO‘ZLARNI ESLAB QOLISHDA TAKRORLASH USULINING ROLI

Qo‘qon Universiteti Andijon filiali talabasi

Omatbekov Yahyobek Rafiq o‘g‘li

Ilmiy rahbar: Qo‘qon Universiteti Andijon filiali Professori

Mamatkulov Abdulxapiz Latipovich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yangi so‘zlarni eslab qolish jarayonida takrorlash usulining ahamiyati yoritiladi. Chet tilini, xususan ingliz tilini o‘rganishda lug‘at boyligi asosiy tayanchlardan biri hisoblanadi. O‘quvchi qancha ko‘p so‘z bilsa, tinglab tushunish, o‘qish, yozish va gapirish ko‘nikmalarini shuncha oson rivojlantira oladi. Biroq yangi so‘zlarni bir marta ko‘rish yoki eshitish ularni uzoq muddat xotirada saqlash uchun yetarli emas. Shu sababli maqolada takrorlashning mohiyati, uning xotira bilan bog‘liqligi, boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilarga mos takrorlash usullari hamda dars jarayonida ularni qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalar bayon qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *yangi so‘zlar, takrorlash, xotira, lug‘at boyligi, ingliz tili, boshlang‘ich daraja, eslab qolish, dars jarayoni, til o‘rganish.*

KIRISH

Til o‘rganish jarayonida yangi so‘zlarni o‘zlashtirish eng muhim bosqichlardan biridir. O‘quvchi grammatik qoidalarni bilishi mumkin, lekin yetarli so‘z boyligiga ega bo‘lmasa, o‘z fikrini to‘liq ifodalashda qiynaladi. Ayniqsa, boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar uchun har bir yangi so‘z yangi imkoniyat ochadi: ular ranglarni ayta oladi, buyumlarni nomlaydi, oddiy savollarga javob beradi, oila, maktab, do‘stlar yoki kundalik hayot haqida qisqa gaplar tuza boshlaydi.

Shu bilan birga, yangi so‘zlarni o‘rganish faqat ularni daftariga yozib qo‘yish bilan tugamaydi. Ko‘p hollarda o‘quvchi darsda so‘zni tushunadi, mashqda to‘g‘ri ishlatadi, ammo bir necha kundan keyin uni unutib qo‘yadi. Bu holat tabiiydir, chunki inson xotirasi yangi ma‘lumotni mustahkamlash uchun vaqt va muntazam qaytishni talab qiladi. Demak, takrorlash til o‘rganishda oddiy qo‘shimcha mashq emas, balki bilimni mustahkamlaydigan zaruriy usuldir.

Takrorlashning foydasi shundaki, u o‘quvchiga so‘zni ko‘p marta turli vaziyatlarda ko‘rish, eshitish, aytish va yozish imkonini beradi. Masalan, “apple” so‘zi avval rasm orqali berilsa, keyin gap ichida ishlatilsa, so‘ng o‘yin, savol-javob yoki qisqa dialogda qayta uchrasa, o‘quvchi bu so‘zni ancha yaxshi eslab qoladi. Shuning uchun samarali darslarda yangi so‘z bir marta emas, balki bir necha marta, lekin zeriktirmaydigan shaklda takrorlanishi kerak.

Asosiy qism

Yangi so‘zlarni o‘rgatishda takrorlash usuli asosiy didaktik vositalardan biri hisoblanadi. Lug‘at o‘rgatish metodikasida so‘z faqat ma‘nosi tushuntirilganda emas, balki

o‘quvchi uni turli vaziyatlarda qayta-qayta ishlatganda mustahkam o‘zlashtirilishi ta’kidlanadi [1]. Shu sababli darsda berilgan yangi so‘z keyingi topshiriqlarda ham faol qo‘llanishi kerak.

Takrorlash yangi so‘zlarni qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga o‘tkazishga yordam beradi. O‘quvchi yangi so‘zni birinchi marta eshitganda, u ko‘pincha faqat tovush yoki yozuv shaklida qabul qilinadi. Agar bu so‘z keyingi mashqlarda qayta ishlatilmasa, u tez unutilishi mumkin. Ammo so‘z muntazam ravishda qayta uchrasa, miya uni muhim ma’lumot sifatida qabul qiladi va eslab qolish jarayoni kuchayadi [2].

Boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar bilan ishlashda takrorlash ayniqsa zarur. Chunki bu bosqichda o‘quvchilarning ingliz tilidagi tajribasi hali kam bo‘ladi. Ular ko‘pincha so‘zning talaffuzi, yozilishi va ma’nosini bir vaqtda eslab qolishga harakat qiladi. Masalan, “Wednesday” so‘zini yozish, to‘g‘ri aytish va ma’nosini tushunish oson emas. Bunday so‘zlar darsda turli shakllarda qayta-qayta ishlatilsa, o‘quvchi uni sekin-asta tabiiy qabul qila boshlaydi.

Takrorlashning eng oddiy shakli xor bo‘lib aytishdir. O‘qituvchi yangi so‘zni aytadi, o‘quvchilar esa uni birgalikda takrorlaydi. Bu usul, ayniqsa, talaffuzni shakllantirishda foydalidir. Lekin faqat xor bo‘lib takrorlash bilan cheklanib qolish darsni zerikarli qilib qo‘yishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi takrorlashni juftlikda aytish, kichik guruh bilan ishlash, individual talaffuz, savol-javob va o‘yinlar bilan boyitishi kerak [3].

Rasmi kartochkalar yangi so‘zlarni takrorlashda juda qulay vosita hisoblanadi. Masalan, o‘qituvchi mevalar, ranglar, kiyimlar yoki maktab buyumlari rasmlarini ko‘rsatadi va o‘quvchilar ularni ingliz tilida nomlaydi. Keyingi bosqichda o‘qituvchi rasmni yashirib, “What is it?” deb so‘rashi mumkin. Yana boshqa mashqda o‘quvchilar kartochkalarni guruhlarga ajratadi yoki mos so‘z bilan birlashtiradi. Bunday takrorlash ko‘rish xotirasini ham faollashtiradi.

Yangi so‘zlarni gap ichida takrorlash ham juda muhimdir. Ba‘zan o‘quvchi alohida so‘zni biladi, lekin uni gapda ishlata olmaydi. Masalan, u “book” so‘zining ma’nosini bilishi mumkin, ammo “I have a book” yoki “This book is interesting” kabi gaplarni tuzishda qiynaladi. Shuning uchun takrorlash faqat so‘z darajasida emas, balki birikma va gap darajasida ham olib borilishi kerak. Bu o‘quvchining kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantiradi [4].

Takrorlashni qiziqarli qilish uchun o‘yinlardan foydalanish yaxshi natija beradi. “Memory game”, “Bingo”, “Find the word”, “What is missing?” kabi oddiy o‘yinlar boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar uchun juda mos keladi. Masalan, o‘qituvchi stol ustiga besh-oltita rasmi kartochka qo‘yadi, keyin bittasini yashiradi. O‘quvchilar qaysi kartochka yo‘qolganini topishga harakat qiladi. Bu jarayonda ular so‘zlarni sezmagan holda bir necha marta takrorlaydi.

Takrorlashning yana bir samarali yo‘li - qisqa vaqt oralig‘ida qaytishdir. O‘qituvchi yangi so‘zni faqat o‘sha darsda emas, balki keyingi darslarda ham qisqa mashqlar orqali eslatib turishi kerak. Masalan, dars boshida besh daqiqalik “vocabulary warm-up” tashkil

20-May, 2026-yil

qilish mumkin. Unda o‘quvchilar avvalgi darsdagi so‘zlarni rasm orqali aytadi, gap tuzadi yoki oddiy savollarga javob beradi. Bunday usul o‘tilgan mavzularni unutib yubormaslikka yordam beradi [2].

Eslab qolishda faol takrorlash passiv takrorlashdan ko‘ra foydaliroqdir. Passiv takrorlashda o‘quvchi so‘zni faqat ko‘radi yoki o‘qiydi. Faol takrorlashda esa u so‘zni o‘zi aytadi, yozadi, savolga javob beradi yoki gapda ishlatadi. Masalan, “red” so‘zini o‘qish passiv mashq bo‘lsa, “My bag is red” deb gap tuzish faol mashqdir. Faol takrorlash o‘quvchini fikrlashga majbur qiladi va so‘z xotirada yaxshiroq saqlanadi [5].

Yangi so‘zlarni mavzular bo‘yicha guruhlab takrorlash ham samarali hisoblanadi. O‘quvchilar so‘zlarni tartibsiz emas, balki ma‘lum mavzu asosida o‘rgansa, ularni eslab qolish osonlashadi. Masalan, “family” mavzusida mother, father, sister, brother; “classroom” mavzusida desk, chair, board, pen kabi so‘zlar bir-biri bilan bog‘liq holda beriladi. Bunday bog‘lanishlar xotirada ma‘no tarmoqlarini hosil qiladi.

Takrorlash jarayonida talaffuzga alohida e‘tibor berish kerak. Yangi so‘zning yozilishi va talaffuzi har doim ham bir xil bo‘lmagani uchun o‘quvchilar ayrim so‘zlarni noto‘g‘ri aytib o‘rganib qolishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi so‘zni aniq talaffuz qiladi, urg‘u joyini ko‘rsatadi va o‘quvchilarga bir necha bor to‘g‘ri aytishga imkon beradi. Biroq xatoni juda keskin tuzatish emas, balki muloyim yo‘l bilan qayta aytirish maqsadga muvofiqdir.

Yozma takrorlash ham lug‘atni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilar yangi so‘zlarni daftarga yozadi, keyin ular bilan qisqa gaplar tuzadi yoki bo‘sh joylarni to‘ldirish mashqlarini bajaradi. Lekin yozma mashqlar juda ko‘p bo‘lsa, boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar charchab qolishi mumkin. Shu sababli yozma takrorlash og‘zaki mashqlar, rasmi topshiriqlar va harakatli faoliyatlar bilan birga olib borilishi zarur [6].

O‘qituvchi takrorlashni rejalashtirganda o‘quvchilarning yoshini, darajasini va qiziqishini hisobga olishi kerak. Yosh o‘quvchilar uzoq vaqt bir xil mashqni bajarishni yoqtirmaydi. Ular uchun qisqa, rang-barang va harakatga boy topshiriqlar foydaliroq bo‘ladi. Masalan, so‘zni aytish, rasmni ko‘rsatish, doskaga chiqish, juftlikda savol berish yoki kichik musobaqa tashkil qilish darsni jonlantiradi.

Takrorlash o‘quvchilarda ishonchni ham oshiradi. Yangi so‘zlar bir necha marta qayta ishlatilganda, o‘quvchi ularni tanib olishni boshlaydi va “men buni bilaman” degan hissiyot paydo bo‘ladi. Bu hissiyot til o‘rganishda juda muhim, chunki ishonchli o‘quvchi gapirishga ko‘proq urinadi, xato qilishdan kamroq qo‘rqadi va darsda faolroq qatnashadi [5].

Shuningdek, takrorlash faqat o‘qituvchi tomonidan boshqariladigan jarayon bo‘lib qolmasligi kerak. O‘quvchilarga mustaqil takrorlash usullarini ham o‘rgatish zarur. Masalan, ular uyda kichik kartochkalar tayyorlashi, yangi so‘zlarni rasm bilan yozishi, ovoz chiqarib o‘qishi yoki oila a‘zolari bilan oddiy savol-javob qilishi mumkin. Bunday mustaqil mashqlar darsda o‘rganilgan so‘zlarni yanada mustahkamlaydi.

Dars jarayonida takrorlashni tabiiy tashkil qilish ham muhimdir. Har safar “endi takrorlaymiz” deb aytish shart emas. O‘qituvchi avvalgi so‘zlarni yangi mavzu bilan bog‘lab yuborishi mumkin. Masalan, ranglar mavzusidan keyin kiyimlar o‘tilsa, “a red

20-May, 2026-yil

dress”, “a blue shirt” kabi birikmalar orqali eski va yangi soʻzlar birgalikda takrorlanadi. Bu usul oʻquvchiga tilning hayotiy bogʻlanishlarini koʻrsatadi.

Takrorlashning samarali boʻlishi uchun u maqsadli, muntazam va xilma-xil boʻlishi lozim. Maqsadsiz takrorlash oʻquvchini zeriktiradi, juda tez-tez bir xil shaklda qaytarish esa qiziqishni pasaytiradi. Shuning uchun oʻqituvchi takrorlashni kichik qismlarga boʻlib, har safar boshqa faoliyat bilan amalga oshirsa, natija ancha yaxshi boʻladi. Masalan, bir darsda rasm orqali, keyingi darsda dialog orqali, undan keyin esa oʻyin orqali takrorlash mumkin [4].

Yangi soʻzlarni eslab qolishda takrorlash oʻquvchining barcha til koʻnikmalariga taʼsir qiladi. Oʻquvchi soʻzni koʻp eshitsa, tinglab tushunishi yaxshilanadi; uni koʻp oʻqisa, matnni tushunishi osonlashadi; soʻz bilan gap tuzsa, yozish va gapirish koʻnikmalari rivojlanadi. Demak, takrorlash lugʻat oʻrganishning alohida usuli boʻlibgina qolmay, butun til oʻrganish jarayonining asosiy qismi hisoblanadi [1].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yangi soʻzlarni eslab qolishda takrorlash usuli juda katta ahamiyatga ega. Soʻz bir marta tushuntirilganda oʻquvchi uni vaqtincha eslab qolishi mumkin, lekin muntazam va mazmunli takrorlash orqali bu soʻz uzoq muddatli xotiraga oʻtadi. Ayniqsa, boshlangʻich darajadagi ingliz tili darslarida takrorlash oʻquvchilarning lugʻat boyligini shakllantirish, talaffuzini yaxshilash va oddiy muloqotga tayyorlashda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi.

Samarali takrorlash zerikarli boʻlmasligi kerak. U rasm, kartochka, oʻyin, savol-javob, qisqa dialog, gap tuzish va yozma mashqlar orqali turli shakllarda tashkil etilsa, oʻquvchilar yangi soʻzlarni osonroq oʻzlashtiradi. Eng muhimi, takrorlash muntazam, tabiiy va oʻquvchilarning yoshiga mos boʻlishi lozim. Shunda yangi soʻzlar faqat darsda yodlangan birliklar emas, balki oʻquvchining faol nutqida ishlatiladigan haqiqiy til vositasiga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Thornbury S. How to Teach Vocabulary. - Harlow: Pearson Education Limited, 2002. - 185 p.
2. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. - Cambridge: Cambridge University Press, 2013. - 624 p.
3. Schmitt N. Researching Vocabulary: A Vocabulary Research Manual. - Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. - 400 p.
4. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. - London: Pearson Longman, 2007. - 448 p.
5. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. - New York: Pearson Education, 2007. - 410 p.
6. Ur P. A Course in English Language Teaching. - Cambridge: Cambridge University Press, 2012. - 325 p.